

**МОРАЛІСТИЧНІ КОМЕНТАРІ
У ЛАТИНОМОВНОМУ ТРАКТАТІ ДЖОВАННІ БОККАЧЧО
"DE MULIERIBUS CLARIS" ("ПРО СЛАВЕТНИХ ЖІНОК")**

Недвиги Світлана Миколаївна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено дослідженню моралістичних коментарів у латиномовному трактаті Джованні Боккаччо "De mulieribus claris". Характеризується контраст між наративом та коментарями, аналізується критика Боккаччо сучасного йому суспільства у моралістичних коментарях, досліджується їх тематика., головні заклики та поради.

Ключові слова: латиномовний трактат, Джованні Боккаччо, "De mulieribus claris", моралістичний коментар, жіночий образ, життєпис.

У життєписах трактату Джованні Боккаччо "De mulieribus claris" моралістичні коментарі сліднують за центральним пунктом кожного розділу, історією життя певної жінки. Біографічний матеріал стосується лише головних епізодів життя героїні, які автор бажав висвітлити. Увагу Боккаччо привертає драматичний момент, тому трактат "De mulieribus claris" базується на оповідних можливостях екстраординарного.

Об'єктом дослідження є латиномовний трактат Джованні Боккаччо "De mulieribus claris".

Предмет дослідження – моралістичні коментарі даного трактату.

Метою статті є охарактеризувати контраст між наративом та коментарями у трактаті Боккаччо, проаналізувати критику Боккаччо сучасного йому суспільства у моралістичних коментарях, дослідити їх тематику, основні заклики та поради.

Занепад моралі та можливість навчання у язичників стали лейтмотивом коментарів. Іронія часто використовується коментатором, щоб показати ідею перевернутого догори дном світу, де язичницьке суспільство вбачається більш моральним, ніж християнське. Боккаччо використовує багато засобів, які постійно використовували автори проповідей: риторичні запитання, окличні речення, пряму мову анонімних жінок, щоб підкреслити важливі пункти його закликів.

Обережність письменника в описі минулого контрастує з упевненістю моралістичного коментування життєписів. Дані коментарі, написані від першої особи, забезпечують напруженість та яскравість, яка відсутня в оповіді від третьої особи. Вони не обов'язково пов'язані з історією чи навіть з конкретним жіночим образом, а можуть передавати авторське прочитання життєпису у світлі власного бачення соціального впорядкування.

Постійний поділ розділів на дві частини (розповідну та моралізаторську) наводить на думку щодо конфліктуючих прагнень Боккаччо. З одного боку, письменник реконструює історію. Це завдання не є легким з причини наявності суперечливих версій, серед яких слід обрати істинну, або хоча б перерахувати їх. Історична оповідь часто характеризується невпевненістю та прогалинами у відомостях. А друге "я", навпаки, затьмарює оповідача історичних подій своїм полум'яним викладом. Цей додатковий голос легко впізнається як середньовічно-християнський, це голос

консервативного мислителя, який можна знайти у численних флорентійських творах, зокрема у проповідях та інших релігійних документах.

Контраст між наративом та коментарями може бути описаний наступним чином: наратив часто представляє жінок у світлі сили й слави, далекими від домашнього вогнища, залученими у битви, вчинки виняткового героїзму, культуру, моралістичні ж коментарі виражають хвилювання щодо місця жінок у цих сферах, не закликають їх поводитися будь-яким екстраординарним чином. Моралістичний голос встановлює субординацію між коментатором і сучасними жінками, кому він переважно адресує свої зауваження.

Стриманість і контроль – ключові повідомлення коментарів у контрасті до "ганьби" або "поганості" виняткової поведінки жінок. У життєписі Сульпіції Боккаччо дає такі настанови жінкам, щоб вважатися по-справжньому благородними: *"... жінка повинна спершу стримувати свої розпусні та блукаючі очі, тримаючи їх опущеними та фіксованими на краю одежі. Її слова повинні бути не лише пристойними, а й стислими і сказаними у потрібний момент. Вона повинна відкинути лінощі (святковість) як вірний та смертельний ворог доброчесності, і вона повинна утримуватися від насолод... Вона повинна відкинути спання та танцювання для того, щоб боротися з хтивістю та піклуватися про стриманість і врівноваженість. Вона повинна піклуватися про свій будинок, закривати вуха під час ганебних розмов та уникати тиняння. Вона повинна відмовитися від косметики, непотрібних парфумів та надмірних прикрас. Розтоптуючи з усією силою свої згубні думки та бажання, вона повинна бути пильною та перебувати у святих роздумах. Коротко, якщо не перераховувати всіх ознак справжньої доброчесності, вона повинна дати всю свою любов лише своєму чоловікові і не помічати інших чоловіків, за винятком, якщо любити їх як братів. Навіть в обійми до свого чоловіка вона повинна йти зі скромним обличчям і серцем та заради дітинародження"* (67, §6) [Воссассіо 2001, 278] (Тут і надалі пер. – мій – С.Н.).

Проповіді щодо цнотливості та доброчесності не домінують надмірно у тексті, вони є у параграфі на похвалу Гіппо (53), короткому коментарі у життєписі Віргінії тощо (63). У кінці розділу про Енгвалдраду (103) Боккаччо пояснює, чому він обрав цей жіночий образ: *"Я вирішив розповісти це, дорікаючи сучасникам, які є дуже легковажними та мають розбещений норов, що на підморгування чи на інший жест, вони мчать в обійми кожного, хто дивиться на них"* / *"Hec dixisse placuit in dedecus modernarum, quarum tanta animi levitas est et effrenati sunt mores, ut oculis gestibusque irruere in quorumcunque intuentium videantur amplexus"* (103, §8) [Воссассіо 2001, 448]. Ця мотивація надає її біографії відкрито дидактичного характеру. Боккаччо підтверджує використання коментарю як стратегії для соціальних змін.

Коментатор особливо роздратований статевими пристрастями, як можна побачити у біографії Іюлі (23). Пристрасна любов, на думку Боккаччо, це слабкість, яка сприяє підриву соціальних цінностей. Вона протиставляється "раціональному" порядку, здатності чоловіків контролювати жінок та зберігати свій *status quo* [Kolsky 2003, 159].

Повчальним є також висновок до розділу про Пентесілею (32). Він не стосується змісту основної частини тексту. Замість зосередження на виняткових уміннях жінок, висновок наполягає на невідповідності чоловіків їх гендерним очікуванням як воїнів: **"...Пентесілея та жінки подібні їй, стали більш мужніми у зброї, ніж ті, які народилися чоловіками та були перетворені на жінок – чи на захищених шоломами зайців – внаслідок лінощів та любові до задоволень"** / *"...quo hec et huiusmodi longe magis in armis homines facte sunt, quam sint quos sexu masculos natura fecit, et ociositas et voluptas vertit in feminas seu lepores galeatos"* (32, §7) [Boccaccio 2001, 130].

У життєписах трактату пристрасна любов знехтувана як форма стосунків. Її замінює інша любов, поважна, у межах шлюбу – **"amor coniugalis"**. Даний висновок формують коментарі у життєписах Гіпермestри (14), Аргії (29), Віргінії (63), Терції Емілії (74). Короткі зауваження в розділі про Порцію (82), Курію (83) і Сульпіцію (85) мають позитивний коментар. Абсолютна відданість Помпеї Поліни чоловікові (94), любов жінок мін'янців до своїх чоловіків (31) – також переконливі **exempla** цієї теми.

У цьому відношенні традиційне засудження Боккаччо другого шлюбу здобуває нового сенсу. Коли між чоловіком та дружиною можна побачити глибоку духовну єдність, то їх любов не повинна закінчитися після смерті когось із подружжя: **"Любов повинна бути збережена до кінця"** / *"In finem usque servandus est amor"* (42, §23) [Boccaccio 2001, 180]. При цьому догана Боккаччо вдовам може вважатися доповненням до його глибокої поваги до шлюбу, незважаючи на серйозне протистояння середньовічної клерикальної думки. Повсюди Боккаччо-коментатор демонструє рішуче зобов'язання до соціального порядку за допомогою регулювання статевих бажань. Письменник вважає, що шлюб міг би гарантувати суспільну стабільність та успіх нової інтелектуальної діяльності.

У полеміці проти повторного заміжжя вдів Боккаччо наслідують тверду позицію Отців Церкви. Одна з найбільш видатних викривальних промов представлена у розділі про Дідону (42), в якому десять параграфів (із двадцяти шести) стосуються теми повторного заміжжя вдів. У коментарях фігурують чотири вдови, сучасниці Боккаччо, які висловлюють аргументи, чому вони хочуть повторно вийти заміж. Вказівкою на непохитність Дідони автор відхиляє усі ці причини. Таку форму аргументації Боккаччо запозичив у християнських письменників. Вона має назву **"altercatio"** (суперечки сторін, які чергуються питаннями та відповідями) [Дворецкий 2005, 49].

Перша вдова у Боккаччо вказує на свою безпомічність перед усіма родичами та своєю власною тілесною слабкістю. Письменник на протипагу говорить, що Дідона також не була з дерева чи каміння. Автор радить їй опускати очі та закривати вуха, щоб уникати спокус (42, §17) [Boccaccio 2001, 176]. **"Gaudia nuptiarum"** ("радоці шлюбу") також були першим аргументом тих, хто бажав вийти заміж. У цьому випадку Боккаччо радить наступне: зменшити пристрасті за допомогою утримання.

Друга вдова також посилається на матеріальний аргумент: її значне майно потребує нащадків. Боккаччо пропонує вдові пошукати підхожих нащадків серед своїх друзів – їх можна навіть вибрати, у той час коли про дітей треба ще й піклуватися (42, §20) [Boccaccio 2001, 178].

Третя вдова у даному розділі говорить про ще сильніший вплив сімейних інтересів: родичі наполягають на заміжжі. Вона мусить підкоритися, але Боккаччо здогадується, що ця необхідність приховує лише її власну пристрасть. Якби вона дійсно не хотіла знову заміж, то її відмови було б достатньо.

Четверта вдова вважала себе розумнішою за інших (*"suo iudicio astutior ceteris"*). Вона *посилається* на слова апостола Павла *"melius est nubere quam uri"* / **"Краще женитися, ніж розпалитися"** (42, §22) [Воссассіо 2001, 178]. Посилання на Павла Боккаччо називає *"fallere Deum"* (**"обманювати Бога"**), оскільки воно служить лише для того, щоб завуалювати власну хтивість. Висновок Боккаччо є таким: хто виходить заміж вдруге, слідує за власним бажанням, а не за апостольським.

Боккаччо відмовляє другому шлюбіві у лексемі *conjugium* та характеризує його за допомогою порівняння з мессаліною (розпутною жінкою) та поняттями *"caveas et fornices"* (**"будинки розпусти"**), близькими до нерозбірливих статевих зв'язків та проституції [Воссассіо 2001, 180].

Особисте емоційне ставлення Боккаччо до цієї теми виявляють його вигуки у розділі про Дідону. Їх надмірну довжину він оправдовує такими чином: **"Хто ж є таким стриманим, що не відхиляється зрідка від своєї мети внаслідок свого запалу?"** / *"(...) quis adeo sui compos est quin aliquando ultra propositum efferatur ab impetu?"* (42, §25) [Воссассіо 2001, 180]. Цей **"impetus"** (**"запал"**) Боккаччо пов'язаний з його особистим розчаруванням. Будучи у Флоренції, він упадав за однією вдовою, яка у його присутності виявляла до нього прихильність, поза очі ж насміхалася над ним, розголошуючи його листи до неї. Дізнавшись про це, розгніваний Боккаччо вирішив написати сатиричну поему проти жіноцтва, порівнюючи жінок зі злим вороном, який каркає направо та наліво (звідси тому, за однією з версій, назва поеми: *"Corbaccio"* (**"Корбаччо"**) – мерзенний, злий ворон) [Смирнов 1968].

Загалом у догані Боккаччо вдовам не можна цілком точно розрізнати його особисті упередження, обурення моральними недоліками та сліпе наслідування традиційної позиції церковних авторитетів щодо дигамії.

Іншою темою моралістичних коментарів трактату є критика віддавання дівчат у монастир без їхньої на те волі, та їхнього поводження у монастирях. Життєпис Реї Іллії включений у збірник славетних жінок виключно внаслідок його відношення до сучасного Боккаччо часу. Він надає письменнику можливість ангажованої інвективи проти нерозумних батьків, які з матеріальних причин та показового благочестя й набожності відправляють своїх дочок у монастир. Останні є занадто молодими, щоб бути свідомими своїх вчинків. Це є неприйнятним для Боккаччо, тому він спростовує причини батьків та викриває їх як недалекоглядно егоїстичні.

Боккаччо показує реальність: більшість із молодих монахинь починають заздирити світським дівчатам стосовно шлюбу, красивого вбрання та участі у громадських подіях. Бажаючи мати все це, вони проклинають своїх батьків та йдуть наперекір їхнім цілям.

Аргументи та їх спростування впорядковані хіастично навколо середньої частини тексту, де зображується бездіяльне життя монахинь, які знаходяться у монастирі проти власної волі. Вони починають служити Венері (*"Veneri militare"*). Небезпеч-

ними наслідками є *"безчесні вчинки перелюбу, ганебні народження, полишені чи огидно вбиті нащадки, ганебне вигнання чи втеча"* / *"stupra turpissima, infames partus, nepotes expositi aut infanda morte necati, exclusiones ignominiose fugeque"* (45, §7) [Воссассіо 2001, 188].

За критикою Боккаччо монастирського укладу стоїть культурно-історична реальність: у період Пізнього Середньовіччя зменшується релігійний запал монастирського життя, рівень освіти [Ennen 1984, 237]. У звітах про стан жіночих монастирів засуджувалися світські сукні, нестача покірності, вечори танців та свята, нецнотливість та громадська поведінка монахинь [Ennen 1984, 139].

Батькам Боккаччо дає вказівку, коли слід присвячувати дитину монастирському життю: *"не по незнанню, не занадто юними, не поспішно чи, навпаки, в літах; ... нехай вони прийдуть, усвідомлюючи це чистим розумом, добровільно"* / *"non inscie, non parvule, non coacte – etate provecte; ... et quid agant integra mente noscentes, sponte sua"* (45, §8). Боккаччо наголошує на усвідомленому рішенні дорослих дівчат.

У трактаті, створеному на старості літ, Боккаччо є вищим від критики, яка була у "Декамероні". Він робить конструктивні роздуми щодо усунення недоліків та порушень. Ситуації лицемір'я, зокрема незадоволених монахинь, які лише ззовні підтримують монастирський устав, слід запобігти з самого початку. Тому Боккаччо й визначає у трактаті, як повинно виглядати виховання та характер дівчат, які годяться для монастирського життя. Письменник вимагає духовної добросовісної роботи над вихованням дівчат: *"виховуйте з дитинства у батьківських будинках, навчайте доброчесності та слідуванню звичаїв"* / *"persancte ab infanda patria in domo nutrite, honestate et probandis moribus imbute"* (45, §8) [Воссассіо 2001, 188].

У моралістичних екскурсах щодо виховання Боккаччо жалкує про руйнацію моралі, звичаїв, та настирливо застерігає батьків від того, щоб не давали дочкам забагато вільного часу. Європа не була б викрадена та Лесна не стала б повією, зазначає автор, якщо б молоді дівчата були під суворою опікою. Тому слід зі строгістю та безперестанним наглядом охороняти їх від неправильних кроків.

Найдетальніше Боккаччо викладає свою концепцію виховання у життєписі Камміли (39). Збереження нею дівочості подає він у зв'язку з простим, далеким від цивілізації життям. *"Нинішні дівчата"* (*"puellule hodiernae"*), пише автор, також повинні утримуватися від бенкетів (*commesationes*), розкоші (*lautitias*), хороводів (*choreas*) – усіх можливостей встановлення контакту з представниками іншої статі. Як і Камміла, дівчата повинні уникати молодих чоловіків *"не лише обіймами, а й навіть словами"* / *"non dicam amplexus, sed etiam verba"* та зберегти за будь-яку ціну свою незайманість (39, §7) [Воссассіо 2001, 156]. У подальшому дівчата нарешті безпечно будуть віддані у притулок вигідного та корисного шлюбу.

Поради Боккаччо викладені у повній відповідності з практикою сучасного йому часу: за дівчатами спостерігали і вдень, і вночі, їхня свобода обмежувалась усіма можливими способами. Повсюди вбачалася небезпека їхньої невинності, втрата якої знижувала шанси на заміжжя.

Абсолютна покірність батькам, яка вимагається від дівчат, є, звісно, амбівалентною. Боккаччо сам наводить приклади, у яких батьки через недалекоглядні чи егоїстичні

рішення приносять дітям нещастя. У розділі про Тісбу (13) він ставиться поблажливо до кохання молодих людей, які врешті-решт могли б прийти до шлюбу. Гіпермистра (14) насмілилася суперечити бажанню свого злочинного батька Даная, який наказував їй вбити свого чоловіка, тому чинить морально правильно. Також у своїх інвективах проти вдів Боккаччо просить жінок мати велику міру самостійності та сил для того, щоб не виходити вдруге заміж всупереч рішення власної родини. Але звідки ж повинна дівчина, яка вихована за порадами Боккаччо, брати сили для опору?

Уявлення Боккаччо про виховання молодої дівчини є наскрізь традиційним та зорієнтованим на прийнятні кліше. Проте несподіваний поворот, що молоді дівчата, які наслідують волелюбну амазонку Каммілу, знайдуть себе у бажаному батьками шлюбі, може вказувати на те, що Боккаччо подає рекомендації щодо виховання з легким іронічним підтекстом.

Деякі коментарі стосуються політичних проблем сучасного Боккаччо суспільства. У життєписі Церери письменник не має на меті проаналізувати, яким чином Церера (5) досягла слави та популярності. У розділі, що складається з 13-ти параграфів, тільки п'ять стосуються біографічного суб'єкта, інші ж параграфи розглядають наслідки намагань Церери, яка є винахідницею сільського господарства, цивілізувати людство. Висновок є таким: Золотий вік був кращим, ніж сучасна цивілізація. У коментарях до цього розділу Боккаччо малює відкриту картину впливу протокапіталізму на стиль життя й класові відмінності. Коментатор виражає свою стурбованість щодо економічного розшарування, яке породжує суспільно-політичний конфлікт. *"Invidia"* (зздрість), викликана політикою міста-держави, призводить до політичної ворожнечі й вигнання. Такі коментарі – більш ніж гуманістична ностальгія за минулим Золотим віком. У контексті трактату вони представляють собою засудження сучасної автором політики [Kolsky 2003, 139].

Коментатор також глибоко стурбований роллю грошей у суспільстві. Він розглядає їх як головну причину соціального конфлікту. Пов'язані з бажанням володіти та позбавляти права володіння, гроші спотворюють соціальні відносини, і суспільство не може бути згуртованим. Дискусія щодо корумпованої судової влади, яка має місце у життєписі Віргінії (58), також пов'язує цю продажність із відсутністю цінностей, яку викликало суспільство, що базується на грошах.

Отже, трактат *"De mulieribus claris"* – пошук втрачених цінностей, дослідження того, чи могли б образи жінок античності надати методів поведінки для урівноваження сучасних Боккаччо протокапіталістичних стосунків та ідеологій. Вдивляючись назад у дохристиянські часи, письменник аналізує жіночу поведінку та соціальні взаємини, наповнюючи їх, де необхідно, християнським прочитанням.

Більшість моралістичних коментарів трактату вкладають виняткових жінок у рамки обумовленої структури, створюючи нерозривну діалектичну напруженість. Цим Боккаччо підпорядковував наратив до коментарю та приглушив такі здобутки оповіді, як повторне відкриття забутих античних джерел, зображення могутніх славетних жінок, нав'язуючи моралістичне завершення цілому ряду біографій. І тому будь-які екстраординарні елементи оповідного тексту не можна однозначно інтерпретувати. Міркування коментарів мають на меті управляти жінкою, а також пред-

ставити більш загальну критику суспільства, яке спотворило основні моральні принципи. Тому моралістичні коментарі – значно більше, ніж тирада проти жінок, вони є віддзеркаленням хвилювань автора щодо вад сучасного йому суспільства. Численні коментарі є політичними за своєю природою і прагнуть знайти засоби від соціальних бід, які охопили суспільство.

Статья посвящена исследованию моралистических комментариев в латиноязычном трактате Джованни Боккаччо "De mulieribus claris". Характеризуется контраст между нарративом и комментариями, анализируется критика Боккаччо современного ему общества в моралистических комментариях, исследуется их тематика, главные призывы и советы.

Ключевые слова: латиноязычный трактат, Джованни Боккаччо, "De mulieribus claris", моралистический комментарий, женский образ, жизнеописание.

The article deals with the research of moralistic commentaries of Giovanni Boccaccio's latin treatise "De mulieribus claris". Opposition between narrative and commentaries is described. Boccaccio's criticism of contemporary society in moralistic commentaries, their themes, main appeals and advices are analysed.

Key words: latin treatise, Giovanni Boccaccio. "De mulieribus claris", moralistic commentary, woman's image, biography.

Література:

1. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь – 7-е изд., стереотип. – / Иосиф Хананович Дворецкий. – М.: Рус. яз., 2003. – 846с.
2. Смирнов А.А. Джованни Боккаччо // Джованни Боккаччо. Фьяметта. Фьезоланские нимфы. – М., 1968. – Режим доступа: http://www.lib.ru/INOOLD/BOKKACHO/bock0_1.txt
3. Boccaccio G. De claris mulieribus / Giovanni. Boccaccio / [trans. as Famous Women by Virginia Brown]– London: Harvard University Press, 2001. – 530 pp.
4. Ennen E. Frauen im Mittelalter / Edith Ennen. – München, 1984. – 320 S.
5. Kolsky S.. The Genealogy of Women: Studies in Boccaccio's de Mulieribus Claris / Stephen Kolsky. – New York: Peter Lang, 2003. – 254 pp.
6. Müller R. Ein Frauenbuch des frühen Humanismus: Untersuchungen zu Boccaccios De mulieribus claris / Ricarda Müller. – Stuttgart: Steiner, 1992. – 190 S.
7. Новий Завіт. Книга Псалмів. – 1992. – 391 с.